

Kůň a jeho historie – známě se 2 miliony let

Kůň je mnohem starší než člověk

Koně se na naší planetě poprvé objevili už tehdy před 60 miliony let, v hloubky třetihor. Byli tu tedy mnohem dřív než lidé. Zdaleka to ovšem nebyli ti štíhlí, vysokonozí a ušlechtilí tvorové, jak jsme na ně dnes zvyklí. Prakuň byl nenápadné zvířátko veliké asi jako liška. Žil pod hustou klenbou vlhkých tropických pralesů na severu amerického kontinentu v sousedství takových zvířat, jako byli nosorožci, tapíři, hyeny a opice. Svým vzhledem spíš připomínal šelmu - měl čelisti plné ostrých zubů a nakrčený hřbet, jakoby přichystaný ke skoku. Pohyboval se skrytě, avšak nenapadal a nepožíral druhé živočichy. Živil se výhradně rostlinnou stravou - šťavnatými listy a mladými výhonky. Mírný, nenápadný býložravec našlapoval do měkké bažinaté půdy pěti roztaženými prsty svých končetin, tiše táhl v malých skupinkách nekonečným pralesem i nekonečným časem.

Jeho cesta vedla bez přerušení tisíci a miliony let až k dnešním potomkům, kteří jsou až o půldruhé metru vyšší a téměř stokrát těžší! Zdá se to neuvěřitelné, ale všechny vývojové znaky dosvědčují, že maličký **Eohippus** skutečně byl prapředkem všech současných koní - od něho se odvíjí dlouhý a bohatý příběh královského rodu zvaného **Equus**...

Nebyl to ovšem vývoj přímočarý, klikatil se a složitě větvil, jak se zvíře přizpůsobovalo životním podmínkám na této planetě. Asi před 25 miliony lety se například změnilo podnebí a na dlouhou dobu zavládla nezvyklá sucha. Ta zásadně proměnila přírodu: přestávalo se dařit vlhkomilné pralesní vegetaci, džungle a bažiny vysychaly, bujné rostlinstvo ustupovalo rozsáhlým porostům, stepím a pustinám. Pro všechna zvířata to znamenalo náročnou změnu: aby přežila, musela si zvykat na nové prostředí a odlišnou potravu. I koníci ztráceli bohatý prales a postupně přecházeli do otevřených savan. Místo šťavnatých tropických listů tu nacházeli tuhou stepní trávu, přehledné odkryté pláně jim skýtaly jen chabý úkryt, střetávali se s řadou nezvyklých nepřátel. Přizpůsobování bylo nezbytné - a uskutečňovalo se po mnoho generací. Aby koníci mohli dobře strávit suchou a tvrdou trávu, museli ji důkladně rozžvýkat - postupně se jim zvětšily stoličky, vyvinul se odlišný chrup. Jestliže oči, původně posazené více vpředu, měly včas zaznamenat útok stepních šelem, musely obsáhnout podstatně širší prostor - posunuly se proto do stran. Jedinou obranou praconě byl útek, a ten musel být obzvlášť rychlý. Na to však krátké končetiny nestačily - došlo k další proměně: na tvrdém terénu koníci došlapovali především na špičku prostředního, nejvíc namáhaného a tím nejsilnějšího prstu svých končetin. Ostatní čtyři prsty se postupně zkracovaly a zakrňovaly, na zatěžovaném se naopak vyvinulo pružné a odolné kopyto. Svaly končetin zmohutněly, kosti se protáhly, postava vzrostla - rychlost a pohyblivost koně výrazně stoupla...

Proměny podnebí ovlivnily pohyb koní ještě v dalším smyslu: dlouhým suchem mnohdy vyprahly celé oblasti, stáda se proto musela za potravou a vodou stěhovat. Veškerý život dlouhých generací koní nebyl ničím jiným než dalekým putováním za zelenými pastvinami. Koně tak prošli celými světadíly: po pruhu Panamské šíje se dostali do sousední Jižní Ameriky, úzkou Beringovou úžinou na severu zase vtáhli do Asie a odtud se nakonec dostali až do Evropy (jedině do Austrálie, která už tehdy byla od ostatních pevnin oddělena mořem, kůň nepronikl). Nakonec se však stalo, že na severoamerickém kontinentu, odkud kůň prapůvodně vzešel, tento živočich zcela vyhynul - zřejmě následkem hromadného onemocnění. (Koně se tam znovu objevili teprve až v 15. století po přeplutí Kryštofa Kolumba, který je převezl v podpalubí svých plachetnic...)

Ve stádech přivyklých životu na pláních Asie a Evropy získali koně podobu, jakou známe dnes - měli protáhlou hlavu, pás stojaté hřivy, žínitý ocas a dlouhé nohy zakončené jediným prstem chráněným zrohovatělým kopytem. Po více než padesáti milionech let složitý vývojový proces skončil: kůň jako živočišný rod ve své definitivní podobě byl téměř na světě. A tehdy - od toho mezníku do dneška uplynuly další dva miliony let - došlo k velevýznamné události: tehdy se poprvé s koněm setkal jeskynní člověk, náš prapředek. Došlo k setkání, které ovlivnilo a poznamenalo celé příští dějiny lidstva...

Setkání lovce a kořisti

Když se člověk a kůň střetli poprvé, byl již kůň vývojově téměř ustálen, „hotový“ - zatímco člověk se nacházel teprve na prahu své vlastní evoluce. Kůň byl tichým účastníkem vzestupu člověka od jeskynní podoby až do nejvyššího vývojového stadia - Homo sapiens. Kůň napodoboval člověku, aby se stvořil.

První setkání však jistě nebylo přátelské. Předchůdci dnešního člověka se živilo sběrem plodů a hlíz, drobnými živočichy i uhynulými zvířaty. K základním pocitům, které je poháněly, patřil hlad a

strach - oba pocházely z tvrdého ohrožení. „Sběrači potravy“ se drželi v tlupách a potřeba obživy je přiměla vynalézat a zhotovovat jednoduché nástroje, především primitivní, ostré zbraně. V houfu a ozbrojen se pračlověk cítil silnější a jistější, zejména před šelmami, které ho zabíjeli. Nyní se však pro potravu vydal zabít on. Ze sběrače povstal lovec...

Na jedné z výprav narazil na koně - bylo to setkání lovce a kořisti. Člověk hleděl na urostlé, mocné zvíře a nejspíš čekal útok - kůň se ale dal plaše na útek. Nepředstavoval tedy pro člověka žádné ohrožení - naopak, člověk se stal nebezpečným pro koně: pravěký lovec v koni spatřil kýžený **úlovek**. Skolený kůň znamenal obživu na řadu dní. (Svědčí o tom především archeologické nálezy z oblastí, které diluviální kmeny obývaly - mezi pozůstatky ulovených zvířat leží množství koňských kostí. U francouzského města Solutrée bylo pod vysokou, strmou skálou objeveno snad největší pravěké pohřebiště koní: na ploše 4000 m² jsou zde navrstveny jejich kosterní zbytky, někde až do výše 230 centimetrů. Pravěcí lovci tady zřejmě využívali náhorní planiny zakončené propastí k unikátním štvanicím: zaháněli křikem a pochodněmi poplašené koně až na skalní římsu, k samotnému okraji propasti. odtud lavina těl padala z třísetpadesátimetrového srázu. Dole lovci kořist ještě utloukali a maso i kůži odtud odtahali do svých jeskyní. Opakovali zřejmě tyto štvanice častokrát, ba po mnoho generací - za desítky let se zde navršil monumentální prehistorický památník z tisíců vybělených koňských koster...)

Ne vždy byli lovci úspěšní, koním se často podařilo uniknout, jindy na ně tlupa ani nenarazila, stáda se stěhovala a hladoví obyvatelé jeskyň se vraceli s prázdnem. Snažili se nějak vysvětlit svůj nezdar a začali věřit, že úspěch ovlivňují nadpřirozené síly. Přemýšleli, jak si naklonit jejich přízeň - na skalních stěnách začali kreslit barevnými hlinkami výjevy z lovů a obředně pod nimi obětovali dary, svými výkřiky zaklínali „dobré duchy“, aby jim dopřáli bohatou kořist. Když zobrazovali koně (snažili se o věrné zpodobení a dali si obzvlášť záležet), jistě neměli na mysli krásu, ale úlovek.

Kresby pravěkých lovců přečkaly v kultovních jeskyních celá tisíciletí. Vědci je objevili na přelomu našeho století. Na území Francie a Španělska se takové jeskyně vyskytují na 130 místech! Jejich stěny pokrývá přes 4000 barevných kreseb koní. Tyto diluviální galerie se staly světovou senzací - máme v nich dokonalou obrazovou čítanku ze života našich předků...

Kůň v lidském táboře

Pravěcí lidé žili ze dne na den - co ulovili či našli, to snědli - jejich zítřek byl nejistý. Přemýšleli proto, jak si ho zajistit, snažili se opatřit si potravu do zásoby. Shromáždit zásobu plodin se zdálo snazší: znali už trávy s výživnými klasy, co sklídili, dalo se skladovat a vydrželo třeba i přes zimu, aniž se zkazilo. Jak ale vytvořit zásobu masa? Pokud se úlovek rychle nesnědl, podléhal zkáze, maso se uchovalo leda zmrzlé. Anebo živé! Člověk objevil novou možnost: některá zvířata se nechávala přilákat až k jeho obydlí, postupně se s ním sžívala a - zdomácněvala. Člověk tak měl masitou potravu kdykoli na dosah, obklopil se „živými konzervami“. Prvním zvířetem, které se u lidí zabydlelo, byl pes. K jeho zdomácnění, či jak se odborně říká domestikaci, došlo asi 10000 let před naším letopočtem.

Za čas přibyla ovce a koza a pak vepř i tur. Teprve poté přibyl kůň: ten se s člověkem sžil bezmála jako poslední. Jeho **domestikace** počíná až někdy kolem roku 4000 př. n. l.

Po dlouhé věky člověk koně lovil, aby získal potravu. Smrtí koně uchoval svoji existenci - aby člověk žil, kůň hynul. S domestikací však došlo k převratu: ať už to začalo lapeným hříbětem nebo březí klisnou, které se nepodařilo uniknout, či malým stádem vehnaných do nachystaného ohrazení, člověk stál před krásným a mocným zvířetem, které mu nyní patřilo: už dávno se obdivoval nejen jeho síle a rychlosti, ale i bystrosti.

Co kdyby se pokusil využít všech jeho předností ve svůj prospěch? Svalnaté zvíře by dokázalo hravě utáhnout, s čím se dosud vláčel sám. Člověk přestával v koni vidět pouhou potravu...

Když ho poprvé zapřáhl a pobídl k tahu, vykročil kůň ke svému novému údělu: stal se **zvířetem pracovním**. Člověk v něm brzy poznal nejlepšího pomocníka - vykročili už nikoli proti sobě, ale spolu, bok po boku.

Později člověka napadlo využít koně nejen jako tahouna, ale jako nosiče - a naložil mu na hřbet břemeno. K poslednímu velkému rozhodnutí pak už zbýval jen malý krůček: místo nákladu zkoušel člověk nasednout na koně sám... Z člověka se stal jezdec - a z koně učinil **zvíře jezdecké**. Kopí je lovcova prodloužená ruka, kůň mu poskytl málem křídla: lov bude úspěšný, život bohatší...

Chvíle, kdy člověk poprvé přehodil nohu přes koňský hřbet a unášen svým soumarem se poprvé rozjel, dovršila skutečný dějinný převrat, má doslova světodějný význam: ke svým schopnostem a inteligenci přiřadil člověk navíc sílu, rychlost a vytrvalost koně a získal tak ohromnou převahu. Otevřely se před ním dosud nedosažitelné dálky, člověk se vydal za objevy světa. Kůň ho seznámí s kontinenty, pomůže mu vybudovat mocné říše, lidská civilizace a kultura se rozjíždí na koňském hřbetu...

Kůň a tržiště světa

Usedlým kmenům a národům pomáhal kůň na polích a pastvinách: rolník s ním oral a vlácel, honák na koni objížděl početná stáda skotu a hlídal je před zatouláním či přepadem. Rozmach zemědělství byl bez koně nemyslitelný - kůň se pro hospodáře stal úplným požeňnáním: vzniklo úsloví, že vedle spolehlivého koně není většího štěstí.

Kůň zastal práci mnoha lidí a ti se tak mohli věnovat dalším činnostem, například rozvinuté řemeslné tvorbě. Postupně vyrobili tolik, že mohli přebytky vyměňovat, a to nejen mezi vesnicemi a městy, ale i se vzdálenými kraji. Neboť tu byl opět kůň, který utáhl ohromné náklady a dokázal překonat kontinenty.

A tak se v zápřahu koní dal do pohybu obchod, vznikala doprava, docházelo k propojení zemí a států. Nejproslulejší obchodní tepnou starověku byla takzvaná „hedvábná cesta“, která spojovala Asii a Evropu a táhla se od čínských břehů Tichého oceánu až do Alexandrie. Zástupy koní (a v jižních oblastech ovšem i karavany velbloudů) prošlapaly stepmi, pouštěmi i velehorskými průsmyky tisícikilometrovou trasu. Přinášeli vyhledávané plodiny, kožešiny, koberce, koření, drahokamy, výrobky ze skla i papír, a především látky, nad nimiž přecházel zrak - čínské hedvábí...

Kopyta koní a později i kola těžkých vozů protkala cestami křížem krážem celou Evropu. Dvě hlavní stezky dostaly název „solná“ a „jantarová“. Obě vedly přes naše území. „Solná“ se vinula z jihozápadní Evropy až na polské pobřeží Baltu a převážela se po ní hlavně - jak název napovídá - sůl. Na „jantarové“ stezce se obchodovalo s ozdobným zbožím. Tyto spojnice sloužily celá staletí, umožnily Evropanům, aby se navzájem poznali - a vlastně slouží dodnes, neboť leží na základech našich dálnic a magistrál.